

Τίποτε απ' ό,τι συνέβη δεν πρέπει να θεωρείται χαμένο για την Ιστορία.

– WALTER BENJAMIN

Αν δεν σας αρέσουν τα νέα που ακούτε, βγείτε από το σπίτι σας και δημιουργήστε τα δικά σας.

– Χαιρετισμός του WES NISKER, παρουσιαστή ειδήσεων στο ραδιοσταθμό KTIM στη δεκαετία του 1970

Ο κόσμος είναι αναμφίβολα φρικτός σήμερα, αλλά είναι πολύ καλύτερος από χθες, όχι μόνο σε ό,τι αφορά την απροθυμία να ανεχθούμε την επιθετικότητα αλλά και από πολλές άλλες πλευρές, τις οποίες σήμερα τείνουμε να θεωρούμε δεδομένες.

– NOAM CHOMSKY, Νοέμβριος 2004

1

ΑΤΕΝΙΖΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΣΚΟΤΑΔΙ

Στις 18 Ιανουαρίου 1915, έξι μήνες μετά την έναρξη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και ενώ όλη η Ευρώπη συγκλονιζόταν από τους σκοτωμούς και τους θανάτους, η Βιρτζίνια Γουλφ έγραφε στο ημερολόγιό της: «Το μέλλον είναι σκοτεινό, πράγμα που γενικά αποτελεί, πιστεύω, ό,τι καλύτερο θα μπορούσε να είναι το μέλλον». Σκοτεινό, φαίνεται να υπονοεί, ως αδιερεύνητο, όχι ως τρομερό. Συχνά μπερδεύουμε το ένα με το άλλο. Ή μεταμορφώνουμε την αδιαφάνεια του μέλλοντος σε κάτι βέβαιο, την υλοποίηση όλων των τρόμων μας, τον τόπο απ' όπου δεν υπάρχει άλλη οδός διαφυγής. Ωστόσο, ξανά και ξανά συμβαίνουν πράγματα πολύ πιο παράξενα απ' ό,τι το τέλος του κόσμου.

Ποιος θα μπορούσε, δύο δεκαετίες πριν, να φανταστεί έναν κόσμο στον οποίο η Σοβιετική Ένωση θα είχε διαλυθεί και θα υπήρχε το Διαδίκτυο; Ποιος ονειρευόταν τότε ότι ο πολιτικός κρατούμενος Νέλσον Μαντέλα θα γινόταν πρόεδρος μιας μεταμορφωμένης Νότιας Αφρικής; Ποιος θα μπορούσε να προβλέψει την επανεμφάνιση του κόσμου

των ιθαγενών, της οποίας η εξέγερση των Ζαπατίστας στο νότιο Μεξικό είναι μόνο η πιο εμφανής όψη; Ποιος, πριν από τέσσερις δεκαετίες, ήταν σε θέση να συλλάβει την αλλαγή της θέσης όλων όσοι δεν είναι λευκοί, των γυναικών, των ομοφυλόφιλων· τις ανοιχτές συζητήσεις για την εξουσία, τη φύση, την οικονομία και την οικολογία;

Υπάρχουν φορές που φαίνεται ότι όχι μόνο το μέλλον αλλά και το παρόν είναι σκοτεινά: λίγοι αντιλαμβάνονται σε πόσο ριζικά μεταμορφωμένο κόσμο ζούμε, κόσμο που έχει μεταμορφωθεί όχι μόνο από εφιάλτες όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη και το παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο, αλλά και από το όνειρο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης, έναν κόσμο που έχει μεταμορφωθεί από πράγματα τα οποία δεν μπορούσαμε να φανταστούμε. Προσαρμοζόμαστε στις αλλαγές χωρίς να τις υπολογίζουμε, ξεχνάμε πόσο πολύ έχει αλλάξει ο πολιτισμός. Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ γνωμοδότησε υπέρ των δικαιωμάτων των ομοφυλόφιλων σε μεγάλη κλίμακα το καλοκαίρι του 2003 ενώ στα τέλη του 2004 αρνήθηκε να επανεξετάσει την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Μασαχουσέτης που γνωμοδοτούσε θετικά υπέρ του δικαιώματος γάμου μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, αποφάσεις αδιανόητες λίγες δεκαετίες νωρίτερα. Ποια συσσώρευση σταδιακών, αδιόρατων αλλαγών έκανε δυνατές αυτές τις αποφάσεις και πώς ανέκυψαν; Γι' αυτό πρέπει να ελπίζουμε για την πραγμάτωση των ονείρων μας, αλλά και να αναγνωρίζουμε έναν κόσμο που είναι πιο ασυγκράτητος από τη φαντασία μας.

Μια μέρα του Ιουνίου του 1982, ένα εκατομμύριο άνθρωποι συγκεντρώθηκαν στο Σέντραλ Παρκ της Νέας Υόρκης για να απαιτήσουν το αμφίπλευρο πάγωμα των πυρηνικών εξοπλισμών ως πρώτο βήμα για τον αφοπλισμό. Δεν το πέ-

τυχαν. Το αντιπυρηνικό κίνημα ήταν γεμάτο ανθρώπους που πίστευαν ότι μέσα σε λίγα χρόνια θα πραγματοποιούσαν το στόχο τους και θα επέστρεφαν στη ζωή τους. Τους υποκινούσε το σενάριο σύμφωνα με το οποίο ο κόσμος θα γινόταν ασφαλής – ασφαλής, μεταξύ άλλων, και για να εγκαταλείψουν οι ίδιοι τον ακτιβισμό. Πολλοί όντως τον εγκατέλειψαν απογοητευμένοι ή εξουθενωμένοι, μολοντί ορισμένοι εξακολουθούν να κάνουν σπουδαίο έργο. Εντούτοις, σε λιγότερο από μία δεκαετία ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις για σημαντικές μειώσεις των πυρηνικών, υποβοηθούμενες από τα ευρωπαϊκά αντιπυρηνικά κινήματα και από την ώθηση που αυτά πρόσφεραν στον τελευταίο πρόεδρο της Σοβιετικής Ένωσης Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Έκτοτε, το ζήτημα έχει βγει από την ημερήσια διάταξη, και πολλά απ' όσα κερδίσαμε χάθηκαν. Η Γερουσία των ΗΠΑ αρνήθηκε να επικυρώσει τη Συνθήκη Πλήρους Απαγόρευσης των Πυρηνικών Δοκιμών η οποία θα μπορούσε να έχει συμβάλει στον τερματισμό της ανάπτυξης και του πολλαπλασιασμού των πυρηνικών όπλων. Απεναντίας, η κούρσα των εξοπλισμών συνεχίζεται καθώς νέα κράτη αποκτούν πυρηνικά, και η παρούσα κυβέρνηση Μπους σκέφτεται να ξαναρχίσει τις ειδικές πυρηνικές δοκιμές, που το 1991 είχαν διακοπεί, να ξεκινήσει εκ νέου την ανάπτυξη και την παραγωγή πυρηνικών όπλων, να αυξήσει το οπλοστάσιο της χώρας (παρότι το Κογκρέσο απέσυρε το Νοέμβριο του 2004 τη χρηματοδότηση των νέων πυρηνικών προγραμμάτων) και ίσως ακόμη να χρησιμοποιήσει τα διαθέσιμα όπλα με απαγορευμένους τρόπους. Ο ακτιβισμός της περιόδου του αφοπλισμού αποδυναμώθηκε εξαιτίας του μη ελαστικού οράματός του και του ανεδαφικού χρονοδιαγράμματος που υποστήριζε, μη μπορώντας να προβλέψει τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου στο τέλος της δεκα-

ετίας. Οι ακτιβιστές δεν πίεσαν αρκετά ή δεν συνέχισαν την προσπάθεια όσο χρειαζόταν ώστε να αποκομίσουν τα περιήματα κέρδη της ειρήνης, και, έτσι, δεν υπήρξαν κέρδη.

Πάντα εγκαταλείπουμε νωρίτερα τις προσπάθειες. Και πάντα είναι πολύ νωρίς για να σταθμίσουμε τα αποτελέσματά τους. Κάποτε διάβασα μια ιστορία ειπωμένη από μια γυναίκα που συμμετείχε στην Κίνηση των Γυναικών για την Ειρήνη [Women Strike for Peace], το πρώτο μεγάλο αντιπυρηνικό κίνημα στις Ηνωμένες Πολιτείες, το οποίο συνέβαλε σε μια σημαντική νίκη: τη Συνθήκη Μερικής Απαγόρευσης των Πυρηνικών Δοκιμών του 1963, η οποία έθεσε τέρμα στις υπέρβιες δοκιμές πυρηνικών όπλων και σε μεγάλο μέρος των ραδιενεργών κατάλοιπων που ανιχνεύονταν στο μητρικό γάλα και στα δόντια των βρεφών. (Η Κίνηση των Γυναικών για την Ειρήνη έπαιξε επίσης σημαντικό ρόλο στην πτώση της Επιτροπής Αντιαμερικανικών Ενεργειών, την Υπηρεσία Εσωτερικής Ασφάλειας των ημερών της. Παρουσιαζόμενα ως νοικοκυρές και με όπλο τους το χιούμορ, τα μέλη της γελοιοποίησαν τις αντικομμουνιστικές ανακρίσεις της Επιτροπής Αντιαμερικανικών Ενεργειών.) Η γυναίκα αυτή λοιπόν αφηγούνταν πόσο ανόητο και μάταιο της φαινόταν να στέκεται στη βροχή ένα πρωινό διαμαρτυρούμενη στον Λευκό Οίκο, επί προεδρίας Κένεντι. Χρόνια αργότερα άκουσε τον δρ Μπέντζαμιν Σποκ –που συγκαταλεγόταν στους επιφανέστερους ακτιβιστές στο συγκεκριμένο ζήτημα– να λέει ότι η κρίσιμη καμπή γι' αυτόν ήταν όταν είδε μια μικρή ομάδα γυναικών να στέκεται στη βροχή, διαμαρτυρούμενη στον Λευκό Οίκο. Αν αυτές ήταν τόσο φλογερά στρατευμένες, σκέφτηκε, θα έπρεπε και ο ίδιος να ασχοληθεί περισσότερο με το ζήτημα.

Αιτία και αποτέλεσμα δίνουν την εντύπωση ότι η Ιστορία

κινείται προς τα εμπρός, αλλά η Ιστορία δεν είναι στρατεύμα. Είναι ένας κάβουρας που κινείται πλαγιοδρομώντας, σταλαγματιές μαλακού νερού που διαβρώνουν την πέτρα, σεισμός που διαλύει αιώνες σωρευμένων εντάσεων. Μερικές φορές ένα πρόσωπο εμπνέει κάποιο κίνημα ή τα λόγια του επιτυγχάνουν το ίδιο δεκαετίες αργότερα· κάποιες φορές μια χούφτα παθιασμένοι άνθρωποι αλλάζουν τον κόσμο· μερικές φορές ξεκινούν ένα μαζικό κίνημα και εκατομμύρια κινήτοποιούνται· κάποιες άλλες αυτά τα εκατομμύρια ευαισθητοποιούνται από την ίδια εξοργιστική πράξη ή το ίδιο ιδανικό, και οι αλλαγές επέρχονται όπως αλλάζει ο καιρός. Το μόνο κοινό που έχουν όλες αυτές οι μεταμορφώσεις είναι ότι ξεκινούν με τη φαντασία, με την ελπίδα. Να ελπίζεις σημαίνει να στοιχηματίζεις – στο μέλλον, στις ίδιες σου τις επιθυμίες, στην πιθανότητα η καλή διάθεση και η αβεβαιότητα να είναι προτιμότερες από τη θλίψη και την ασφάλεια. Το να ελπίζεις είναι επικίνδυνο· είναι όμως το αντίδοτο του φόβου, γιατί το να ζεις σημαίνει να διακινδυνεύεις.

Όλα αυτά τα λέω επειδή η ελπίδα δεν είναι λαχνός που κάθεσαι στον καναπέ σου και τον τραβάς, νιώθοντας την εύνοια της τύχης, αλλά ένα τσεκούρι με το οποίο γκρεμίζεις πόρτες σε κατάσταση ανάγκης· επειδή η ελπίδα πρέπει να σε σπρώξει έξω από την πόρτα, επειδή απαιτεί όλες σου τις δυνάμεις προκειμένου να οδηγήσεις το μέλλον κάπου αλλού από τον ατελείωτο πόλεμο, από τη λεηλάτηση των θησαυρών της Γης και τη συντριβή των φτωχών και των περιθωριοποιημένων. Η ελπίδα σημαίνει ότι ένας άλλος κόσμος είναι δυνατός, όχι όμως ευοίωνος ούτε εγγυημένος. Η ελπίδα μάς καλεί να δράσουμε· η δράση είναι αδύνατη χωρίς ελπίδα.

Στην αρχή της ογκώδους πραγματείας του για την ελπίδα που εκδόθηκε κατά τη δεκαετία του 1930, ο Γερμανός

φιλόσοφος Ερνστ Μπλοχ έγραφε: «Το έργο αυτού του αισθήματος απαιτεί ανθρώπους οι οποίοι ρίχνονται αποτελεσματικά σε ό,τι έρχεται, στο οποίο και οι ίδιοι ανήκουν». Να ελπίζεις σημαίνει να δίνεσαι στο μέλλον, και αυτή η δέσμευση στο μέλλον καθιστά βιώσιμο το παρόν. Οτιδήποτε μπορεί να συμβεί, και τα πάντα εξαρτώνται από το κατά πόσον ενεργούμε ή όχι. Μολονότι δεν υπάρχει λαχνός για τον αδρανή και τον αδιάφορο, για εκείνον που ενδιαφέρεται παίζεται τώρα ένα τρομερό στοίχημα με το υψηλότερο τίμημα. Το λέω αυτό όχι επειδή δεν έχω αντιληφθεί πως η Αμερική, επιδιώκοντας να γίνει η παγκόσμια αυτοκρατορία και εξαιτίας της εξάλειψης της δημοκρατίας της στο εσωτερικό, βρίσκεται πλέον πολύ κοντά στην αυτοκαταστροφή και τη διάλυση των διακηρυσσόμενων αξιών της· επειδή δεν έχω αντιληφθεί πως ο πολιτισμός μας βρίσκεται πλέον πολύ κοντά στο να καταστρέψει τη φύση από την οποία εξαρτάται – τους ωκεανούς, την ατμόσφαιρα, τα αναρίθμητα είδη χλωρίδας και πανίδας. Αλλά διότι έχω αντιληφθεί ότι πόλεμοι θα ξεσπάσουν, ο πλανήτης θα υπερθερμανθεί, είδη θα εξαφανιστούν. Όμως το πόσοι θα είναι αυτοί, το πόσο θα θερμανθεί και το τι θα επιβιώσει εξαρτάται από το αν θα ενεργήσουμε. Το μέλλον είναι σκοτεινό, και η σκοτεινιά του είναι απόλυτη.

Εδώ, σε αυτό το βιβλίο, θα ήθελα να προτείνω ένα νέο όραμα για το πώς επέρχεται η αλλαγή· θέλω να απαριθμήσω λίγες από τις νίκες που παραβλέπονται ή έχουν λησμονηθεί· θέλω να προσδιορίσω τον ξέφρενα μεταβαλλόμενο κόσμο όπου ζούμε· θέλω να διαλύσω τις παραλυτικές παραδοχές που εμποδίζουν πολλούς από εμάς να γίνουν μια φωνή μέσα σε αυτό τον κόσμο. Επιθυμώ να κάνω μια νέα αρχή, με μια φαντασία ικανή να χωρέσει τις δυνατότητες, το απρόβλεπτο και τους κινδύνους αυτής της Γης, αυτή ακριβώς τη στιγμή.

2

ΟΤΑΝ ΧΑΣΑΜΕ

Τα δύο τελευταία χρόνια δύο μεγάλα κύματα απελπισίας ανέκυψαν – ίσως η λέξη «κύματα» είναι υπερβολικά δυναμική, αφού η απελπισία έγινε αισθητή ως αιφνίδιο πάγωμα, ακινητοποίηση ή προσάραξη. Η πιο πρόσφατη απογοήτευση αφορούσε τις προεδρικές εκλογές των ΗΠΑ, μολονότι, όπως σχολίασε ο Ουρουγουανός συγγραφέας Εντουάρντο Γκαλεάνο, ο Τζορτζ Μπους κατέβαινε για Πρόεδρος της Υψηλίου. Και, παρά την αντίθεση των περισσότερων ανθρώπων στον κόσμο, τις δημοσκοπήσεις, το γεγονός ότι η πλειοψηφία του εκλογικού σώματος δεν τον ψήφισε –ούτε και τον Τζον Κέρι άλλωστε–, κέρδισε. Το 40% των εκλογέων δεν ψήφισαν, παρά την κινητοποίηση των προοδευτικών και των αριστερών οι οποίοι δεν συμφωνούσαν ούτε με τον Κέρι. Παρά τα φοβερά ρεκόρ βίας και καταστροφής που σημείωσε ο Μπους, την πανωλεθρία του πολέμου στο Ιράκ, κέρδισε. Πράγμα που σημαίνει ότι εμείς χάσαμε.

Η οδύνη ήταν πραγματική, και την αισθάνθηκαν πάρα πολλοί άνθρωποι οι οποίοι δεν θα υπέφεραν άμεσα οι ίδιοι